

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ГУМАНІСТИЧНИХ МОТИВІВ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М.В. Елькін

Україна, м. Мелітополь

Одним з найважливіших компонентів професійної педагогічної діяльності є її мотивація. За визначенням психологів, мотив – це спонукальна причина, привід до виконання дії. Один і той же мотив може направляти людину до різних цілей, а дія може здійснюватись різними способами (це визначається умовами діяльності), тобто операціями. За А.К.Марковою, показником професіоналізму вчителя є не тільки і не стільки продуктивність його праці, а особливості його мотивації та ціннісні орієнтації (Маркова А.К., 1995). В психолого-педагогічній літературі прослідковуються різні підходи вчених до визначення категорії «мотивація», «мотиви», «мотиваційна сфера» в педагогічній професійній діяльності. О.С.Виханський та О.І.Наумов мотивацію характеризують як сукупність внутрішніх та зовнішніх сил, які спонукають людину до діяльності, визначають її межі та форми, надають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення визначених цілей (Виханський О.С., 1996). С.Г.Вершловський стверджує, що професійна мотивація вчителя базується на його життєвих цінностях, що обумовлюються характером педагогічної праці. Це такі альтруїстичні цінності, як гордість за успіхи своїх учнів, можливість спілкуватись з ними, перебування у культурному педагогічному середовищі тощо (Вершловський С.Г., 2002). Ф.Герцберг обґрунтував двофакторну теорію мотивації. До першої групи факторів, що впливають на ефективність праці, вчений відніс так звані гігієнічні фактори, другу групу складають мотивуючі фактори, які дозволяють людині задовільнити свої естетичні та пізнавальні потреби (Herzberg F., 1996).

Л.В.Занков так характеризує феномен «мотиву»: «Розходження між новою потребою і досягнутим рівнем її задоволення спонукає особистість до активності, спрямованої на засвоєння способів діяльності, форм поведінки, здатних повніше задовольнити потребу, що виникла. Предметна мета трансформується в мотив» (Деркач А.А., 2001). В.А.Семиченко в дослідженнях мотиваційної сфери професійної діяльності описала ряд її функцій: спонукаючу – потребу у визначеному виді професійної діяльності, активізації її виконання; спрямовуючу – визначає вибір та характер мети в професійній діяльності; регулюючу – визначає ієрархію ціннісних орієнтацій, зміст та

співвідношення мотивів професійної діяльності, рівень та послідовність проявів різних видів активності. Теорія та практика доводять, що професійна діяльність людини є полімотивованою. За В.А.Семиченко мотиваційна сфера професійної діяльності включає декілька груп мотивів: а) мотиви розуміння призначення професії; б) мотиви власне професійної діяльності: процесуальні та результативні; в) мотиви професійного спілкування, престижу професії у суспільстві, соціального співробітництва та міжособистісного спілкування в професії; г) мотиви прояву особистості в професії: розвитку, індивідуалізації та самореалізації; д) зовнішні мотиви: заробітна платня, санітарно-гігієнічні умови, матеріально-технічна база, організація праці та інші (Семиченко В.А., 2004).

А.С.Огнєв стверджує, що мотиваційна сфера людини є багаторівневим утворенням. Перший рівень пов'язаний безпосередньо з суб'єктом – професіоналом. Він відображає настанову стати першопричиною, детермінуючою основою, вільною в своїх діях, незалежною від обставин та інших людей. Цей рівень, на думку вченого, досягається з часом, по мірі становлення професіоналізму та зміни системи відношень. Другий рівень пов'язаний з формуванням нових еталонів та стандартів. Дослідник вбачає тісний зв'язок між результативністю діяльності та мотивами досягнень. Вчений вважає, що це виявляється у формуванні великомасштабних цілей підвищення рівнів особистих стандартів та еталонів, схильності до самооцінки, у адекватності мотивації досягнення особистим можливостям. Така характеристика професійної мотивації як багаторівневості, на нашу думку, доводить, що мотиви в професійній педагогічній діяльності не є усталеним, застиглим утворенням особистості. Ця сфера у більшості вчителів зазнає якісних змін протягом професійного шляху.

Такий висновок знаходить підтвердження у дослідженнях В.А.Семиченко, яка в динаміці розвитку професійної мотивації відмічає як позитивні так і негативні тенденції. До ознак зрілої мотиваційної сфери вчений відносить: різноманітність спонукань, таких як смисли, цілі, мотиви, інтереси, які підтримують мотивації в різних умовах професійної діяльності; якість та наявність необхідних параметрів кожного із спонукань, наприклад, дієвості, усвідомленості, стійкості; ієрархічність, супідрядність, виділення головних домінуючих спонук, наприклад, бажання працювати на благо інших конкретних людей; переважання конструктивної спрямованості мотиваційної сфери за відсутністю деструктивних мотивів, що гальмують професійну діяльність; гнучкість в залежності від умов праці, логіки саморозвитку.

Ознаками недостатньої мотиваційної сфери професійної діяльності є: бідність

мотиваційної сфери, наявність тільки окремих спонук, наприклад, матеріального характеру або виконавських мотивів при втрачанні мотивів творчості; втрата базових ціннісних орієнтирів, дискредитація колишніх мотивів праці, їх підрядність другорядним мотивам; домінування мотивів зовнішніх відносно професійної діяльності над внутрішніми; незрілість спонукань; конфлікти між окремими спонуками та мотивами; несприятлива динаміка мотивації, її згасання, емоційне «вигорання»; неадекватність мотиваційної сфери фактичному змісту праці, не реальні цілі; штучний інтерес до праці, коли природні стимули втратили силу (Семиченко В.А., 2004).

Всі вищеописані характеристики мотиваційної сфери професійної діяльності, на думку В.А.Семиченко, не зовсім повно відображають специфіку педагогічної діяльності та не дозволяють зрозуміти саме ті особливості прояву структурних складових діяльності, які властиві педагогічній професії. Вони не враховують найістотнішу ознаку педагогічної діяльності – її спрямованість на іншу людину. Виходячи з цих припущень, дослідниця визначила рівні реалізації цього структурного елемента педагогічної діяльності. *Перший рівень*: мотиваційна сфера вчителя охоплює діапазон життєво важливих для нього потреб, задоволення яких зумовлює характер його діяльності. І учні, і предмет, що викладається, і стосунки з колегами стають засобом забезпечення цих потреб. *Другий рівень* - формально-рольової відповідності, яка з одного боку обмежує сферу реалізації потреб, локалізує її у царині внутрішньо-шкільних функціональних стосунків. З іншого боку, поведінка вчителя починає великою мірою залежати від того які спонуки він вважає прийнятними, припустимими. Інколи самі вчителі, що досягли цього рівня (перестрибнувши перший), відмовляються від повноти життєвої самореалізації. *Третій рівень* детерміновано передусім зміщенням уваги вчителя на потреби учнів. Дослідниця зауважує, що за умови збалансованості всіх трьох рівнів деякі вчителі часто роблять себе засобом забезпечення можливостей для задоволення життєво значущих потреб учнів і свідомо йдуть на обмеження власної позиції (приділяють їм більше часу, йдуть на конфронтацію з колегами тощо). Але подібні відступи від «правил поведінки» егоцентричного і формально-рольового рівнів не призводять до внутрішнього дискомфорту (Семиченко В.А., 2004).

Стрижнем мотиваційної сфери педагога з позицій гуманістичної психології А.Б.Орлов вважає його центрацію, як «особливим способом побудовану взаємодію» вчителя та учнів, в основі якої є емпатія, безоцінне прийняття іншої людини та конгруентність переживань і поведінки. Центрація трактується одночасно і як результат особистісного росту вчителя та учнів, розвитку їх спілкування, творчості,

суб`єктивного росту в цілому» (Орлов В.А., 1995). В особистісній центрації А.Б.Орлов вбачає інтегральну та системотвірну характеристики педагогічної діяльності вчителя. Вчений визначив декілька головних центрацій вчителя, які можуть домінувати в різних видах його педагогічної діяльності: егоїстична (базується на своєму «я»), бюрократична, конфліктна, пізнавальна, альтруїстична, гуманістична.

Література

1. Вершловский С.Г. Педагог эпохи перемен, или как решаются сегодня проблемы профессиональной деятельности учителя. – М.: Сентябрь, 2002. – 160 с.
2. Виханський О.С., Наумов А.И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс. – М., 1996. – 416 с.
3. Маркова А.К. Педагогические критерии и ступени профессионализма учителя // Педагогика. – 1995. – №6. – С. 55-63.
4. Общая и прикладная акмеология: Учебное пособие в 2-х частях / Под ред. А.А. Деркача. – М.: РАГС, 2001. – 442 с.
5. Орлов В.А. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практика. – М.:Педагогика, 1995. – 181 с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологи. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) – К.: Миллениум, 2004. – 521с.
7. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
8. Herzberg F., Mausner B., Snyberman B. The motivation work. – New York: Willey, 1963. –157 p.